

die manier aanpakken van conflicten heb ik mooie stukken gemaakt. En ik heb met Dirk Tanghe gewerkt, die ook goed overweg kan met alcohol, dus wij verstonden elkaar zeer goed. Je moet niet zeggen dat we nonsens hebben gemaakt, anders zouden de mensen niet komen kijken. Maar het bewustzijn had een trek van die manier van met de dingen omgaan. Nu wil ik eens zien wat het geeft wanneer je het anders aanpakt. Want ik weet dat dat meditatieve, stillende deel ook altijd aanwezig is geweest. Ik wil dat nu eens met al zijn kracht naar boven laten komen en ik weet dat verdovende middelen remmend en bevuilend werken. Het eerste verhaal heb ik verteld. Nu wil ik doorgroeien, ik wil de meditatieve kant naar boven laten komen. Pas dan wil ik weer gaan produceren. Nu hang ik nog te veel vast aan de oude gewoonten. Maar ik werk eraan. Dat komt wel goed. Dat bedoel ik wanneer ik zeg: tot nu toe was ik aan het oefenen.

Met dat mediteren begint een onderzoek van het bewustzijn, van mijn bewustzijn. Maar dat is natuurlijk niet alleen van mij, dat is van iedereen. Ik moet met mijn persoonlijkheid en op mijn manier mijn weg volgen. Dat is voor iedereen zo, dus daarover kan je dingen gaan vertellen. En dan vertel je iets anders dan: 'Alles is shit.' Natuurlijk, dat is wel schoon: 'Alles is shit, alles is shit', zoals ze dat bij de Blauwe Maandag Compagnie zo schoon doen. Dat heb ik ook meegemaakt: 'Godverdomme', 'Het is niet waar', 'Dat kan niet', 'Ik verlang', enzovoort. Het enige waar ik op uitkom is: ik haal dit alleen maar in mijn hoofd. Het is het gewentel van mijn ego. Ik leef natuurlijk ook in een samenleving die altijd tegen mijn ego heeft gezegd: 'Ga maar door!' Maar er zijn culturen waarin ze heel anders omgaan met hun ego en hun stress. In elk geval ben ik niet de enige die daarmee bezig is. Ik merk dat bepaalde boekenplanken in de bibliotheek elk jaar breder worden. Dat is een teken dat de mensen ermee bezig zijn. Dus vind ik dat het minste dat je als theatermaker kan doen is van toch eens mee te zoeken. Je moet kunnen zeggen: oké, nu gaan we eens iets anders doen.

Ik heb het gevoel dat ik nu tussen twee periodes in zit. In die zin ben ik dus niet zo bang dat mijn speelstijl straks verouderd is. Ik geloof zelfs niet dat ik in de toekomst hetzelfde of iets gelijkaardigs zal doen, want ik wil alleen maar evolueren, ik wil nog verder gaan. Of met mezelf, of met andere mensen. In mijn verhalen wil ik sferen oproepen die zeer subtiel zijn, maar zo sterk dat een hele zaal dat kan volgen. Ik heb ook dingen in mijn hoofd die gebeuren met mensen. Heel kleine dingetjes, maar toch zo essentieel dat iedereen zegt: ach ja, dat is waar.

Etcetera: Maak je het soms mee dat toneelschoolstudenten dingen doen waar jij totaal niets mee hebt?

Peter De Graef: Neen, er verandert niet zo veel. Gisteren zag ik op de televisie een documentaire over Lee Strasberg. Dat is het nog altijd hoor. Johan van Assche en de andere mensen van mijn generatie hebben in wezen – behalve van Dora Van der Groen – leren spelen door naar alle films te gaan kijken die er geprojecteerd werden. James Dean, Dustin Hoffman, dat waren onze leermeesters. Zo wilden wij spelen. Inderdaad zoals in een B-movie. Dat was goed. En dat doen we nog altijd, maar op de grote scène worden we versterkt, zodat we kunnen rommelen met onze taal. Dat zijn de enige evoluties. Voor de rest staan we niet verder dan Strasberg. En die heeft het dan weer van Stanislavski. Hij ging eens naar een Russische toneelvoorstelling kijken en zag de acteurs met hun rug naar het publiek staan. 'Dat is het, yes', zei hij. 'We gaan het zo doen.' Toen heeft hij zijn studio opgericht.

Wat wél anders is: ik zag Strasberg gisteren bezig, wat een varken. Nee, nee, nee! Liefde, zachtheid, vriendelijkheid, heel veel vriendelijkheid. Niet soft hè. Maar zacht, zo innerlijk sterk zijn dat je kwetsbaar durft zijn, dat je open wordt. Daar moet je heel sterk voor zijn.

De vorige generatie deed het net omgekeerd. Die máakte zich sterk. (*Hij roept*) Hun ego! (*Weer stil*) Maar hier (*hij wijst op zijn middel*) zaten ze afgeklemd. Natuurlijk, al die stukken gaan over zo'n mensen. Virginia Woolf en zo, dat moet je zo spelen, met een stuk beton in je buik. Ik denk dat wij het anders gaan doen. Terwijl we het over dezelfde problemen hebben. Want onze problemen veranderen niet: ons lustwezen, onze relaties. Alleen de manier waarop we ermee omgaan is anders, en dus ook wat we erover kunnen vertellen op het toneel. Dan denk ik dat we toch al een stapje verder zijn dan Strasberg. We zitten nog altijd met: het moet ongedwongen zijn, het moet rauw klinken. Zoals Arne Sierens zegt: we moeten de muziek van de straat, de muziek van de mensen hebben op het toneel. Dat is zo. Alleen, wij gaan er iets anders mee vertellen. Niet van 't Is klote'. Ja, 't is klote, maar... We zullen wel zien wat er van komt. Ik ben heel rare stukken aan het schrijven. Ik voel het al.

Etcetera: Ik vond Itak jouw mooiste stuk, maar omdat het een productie voor mensen vanaf acht jaar was, hebben weinigen ze gezien.

Peter De Graef: Ja, *Itak* was schoon. Maar zie eens hoe ingewikkeld ook. Dat moet. De werkelijkheid is ook zo ingewikkeld. Veel tegelijkertijd, veel dingen die samenkomen. Voor kinderen moet je niet uitleggen of discussiëren

over God, of hij bestaat of niet. Als je opkomt en je zegt 'Ik ben God', dan ben jij God. Dat praat veel makkelijker. Voor volwassenen moet het allemaal veel genuanceerder. Als je dan iemand zoiets laat zeggen, moet je er meteen iemand anders kritiek op laten geven, opdat er evenwicht zou zijn. Anders zijn er mensen in de zaal die zeggen 'oh, hij zweeft' en die gaan lopen. Tenzij dat je het zo kan zeggen dat hij niet meer zweeft. In die zin was *De Drie Mannen Van Ypsilanti* een goede oefening. Ik heb daar gemerkt dat je totaal ongebruikelijk Nederlands kan laten zeggen als keukennederlands, en dat het werkt. Dat mensen toch de poëzie van de taal naar binnenkrijgen. De dingen waar het in essentie over gaat, kan je niet uitspreken. De taal is daar te grof voor. Je moet zoeken naar een manier om poëtisch, tussen de taal door te spreken.

Het prettige aan *Itak* was dat ik boven- en onderwerelden naast mekaar kon creëren, die met elkaar in verbinding kwamen. Dat kan je voor kinderen. Voor volwassenen zou het toch anders moeten. (*kleine pauze*) Maar ik weet ook dat iedereen aan het einde denkt: 'Oh, was dat maar eens waar'. Dat einde, als hij daar aankomt en in bed gelegd wordt, als de nonkel weggaat en *Strangers in the Night* zingt, ik weet dat iedereen dan denkt: 'Was het maar waar dat we op het einde van ons leven niets fout gedaan hebben. Dat we het alleen maar niet wisten.' Tegelijkertijd zegt iedereen natuurlijk: 'Het is maar een verhaaltje.' Anders kan je niet verder leven. Morgen moet je weer een verzekering afsluiten. Dat doe je toch niet als... (*lacht heel hard*)

Zeker in die richting ga ik verder werken. Maar ik vind dat ik daar juist over moet praten. Anders ben ik hard aan het zweven. Ik vind dat ik daar een verschrikkelijk grote verantwoordelijkheid heb. Dus, ik wil niet zeveren.